

SZOMORÚ TRÓPUSOK PECZ VILMOS (1854–1923) EMLÉKEZETE

FARKAS Zoltán*

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Medievisztika Tanszék, Magyarország

Beérkezett: 2024. május 23. • Elfogadva: 2024. június 28.

© 2024 A szerző



ABSZTRAKT

A tudománytörténeti dolgozat áttekintést ad Pecz Vilmos klasszikus filológus életéről, tudományos pályájáról és életművéről. Pecz a klasszikus görög költők szóképeit (τρόποι) gyűjtötte, rendszerezte és értelmezte irodalomtörténeti szempontból, különös tekintettel az úgynevezett aránytrópusokra (*Proportionstropen*). A kortársak és a közvetlen utókor megítélése szerint ez a kutatás zsákcáncának bizonyult, de a kiadott gyűjtemények hasznos példatárként szolgálhatnak a mai metaforakutatók számára.

KULCSSZAVAK

hellénológia, magyar bizantinológia, aránytrópusok, metafora, allegória

Pecz Vilmos apai ágon német ajkú kassai, soproni és pesti gyökerű evangélikus polgárok leszármazottja: nagyapja gyógyszerész, édesapja bányamérnök volt. Édesanyja, De Adda Mária egy magyar nemességet szerzett (1753), elnémetesedett olasz bányászcsalád és egy osztrák bárói család sarja. Pecz Vilmos az erdélyi Horgospataka bányatelepülésen született 1854. március 20-án. A családfő szakmai előmenetele miatt a Pecz család gyakran költözött, így Vilmos különféle iskolákba járt. Pesten az V. kerületi királyi katolikus főgimnáziumban érettségizett 1872-ben. A tanárképzőn latin és görög szakos tanári oklevelet nyert Budapesten, a bölcsészkaron latinból, görögből és németből tett szigorlatot. Dolgozatát Sophoklész szóképeiről írta. 1877-től 1891-ig tanár a budapesti evangélikus gimnáziumban – a Fasori

* Levelező szerző. E-mail: farkas.zoltaan@btk.ppke.hu

Evangélikus Gimnáziumban –, amelynek mai épületét unokatestvére, Pecz Samu építész és műegyetemi nyilvános rendes tanár tervezte. 1889 tavaszától a filológus Ábel Jenőt helyettesítette, utóbb – Ábel halála (1889. december 13.) után – 1891-ig az ő helyére lépett a budapesti bölcsészeti kar latin tanszékén. Ennek ellenére 1891-ben mégsem őt, hanem Hegedűs István kolozsvári egyetemi tanárt nevezték ki Ábel Jenő utódjának. Pecz Vilmost ugyanakkor Hegedűs István helyére nevezték ki egyetemi tanárnak Kolozsvárra, ahol négy évig tanított. 1887-ben az Akadémia levelező tagja, 1902-től rendes tagja lett.¹ 1895-től haláláig, 1923-ig a budapesti egyetem tanára volt.

A *curriculum vitae* száraz tényein túl van még néhány adatunk Pecz Vilmos magánéletéről. Fiatal gimnáziumi tanárként kétszer járt nyári tanulmányúton Németországban: Berlinben, Halléban, Lipcsében és Münchenben. 1892-ben feleségül vette Graf Emmát, a svájci születésű Jacob Graf (Steckborn, 1839 – Kolozsvár, 1908) festőművész, a kolozsvári református gimnázium német- és rajztanárának leányát. Az ifjú pár görögországi nászútja döntő fordulatot hozott Pecz Vilmos életében és tudományos pályáján. Athénban élethosszig tartó barátságokat kötött, többek között Geórgios Hatzidakisszal (Χατζιδάκις, 1843–1941), kora egyik vezető nyelvészével és görög filológusával. A házaspár családi boldogságának „forrón szeretett, egyetlen drága fiuk” elvesztése vetett véget: Vilmoska néhány nappal karácsony előtt betegedett és halt meg „rövid szenvedés után” vörhenyben (skarlátban).² Az apa belebetegedett kisfia elvesztésébe; amúgy is gyöngye szervezetét lassan felemésztette egy alattomos kór. Csak a katedrán és könyvei között élt, de már nem úgy dolgozott, mint aki azért dolgozik, hogy éljen, hanem mint aki nem akar mást, csak dolgozni.³ Ha el kellett hagynia a lakását, felesége kíséretében, „istájpára támaszkodva” járt. 1920-ban súlyos lábtörést szenvedett,⁴ ami szinte szobafogságra ítélte Damjanich utcai lakásában. 1923. november 9-én a Rókus kórházban halt meg; a hivatalos halálok: hideg tályog. 1923. november 12-én temették, ravatalánál Némethy Géza mellett egyik tanítványa, Moravcsik Gyula búcsúzott tőle.

¹ A fenti életrajzi adatok a nekrológok, visszaemlékezések és lexikonok ismert adatai, amelyeket – ahol lehetett – az eredeti dokumentumok alapján ellenőriztem. Az újabb irodalomból lásd KOVÁCS–TAKÁCS (2018) 251–252, 392–393; BORÓKAY (2022) 167–169. A bajor eredetű evangélikus család nemzedékről nemzedékre emelkedett a monarchia társadalmában. A nyelvváltás a XIX. század közepén következett be: elmagyarosodásuk jele a családnév írásmódja (Petz > Pecz). Az értelmiségi pálya társadalmi megítélése is ekkoriban változott a családban: Pecz Vilmos nemzedékében három egyetemi tanár került ki a családból. A család minden ága szorosan kötődött az ágostai hitvallású evangélikus (akkori közkeletű megnevezéssel: lutheránus) egyházhoz és a Fásori Evangélikus Gimnáziumhoz. A korábbi nemzedékekben sokan szolgáltak lelkészként, de a család mindenkor nyitott volt a katolikus lányokkal kötött házasságokra.

² Az adatokat és az idézeteket Pecz Vilmoska (1894–1900) gyászjelentéséből és a halotti anyakönyvi kivonatból vettem. MORAVCSIK (1926) 165: Pecz Vilmos „gyenge egészségét a régi fájdalom, két kis gyermekének korai elvesztése s a hosszú évek lankadatlan, megfeszített munkája megrendítette”. A másik kisgyermekről nem találtam adatot, de feltételezem, hogy Moravcsik Gyulának biztos tudása volt erről.

³ Irodalmi kölcsönzés Thomas Mannról (*Tonio Kröger*): Er arbeitete nicht wie jemand, der arbeitete, um zu leben, sondern wie einer, der nichts will als arbeiten.

⁴ Lásd a Goldziher Ignácnak írt köszöntő lapját (1920. június 2.): „Budapest, jun. 2. Tisztelt Barátom! Súlyos lábtörésem miatt, sajnos, nem szegődhetem holnap tisztelőid sorába, kik téged üdvözölni készülnek születésnapod 70. éves fordulójára. Engedd meg tehát, hogy írásban fejezzem ki legjobb kívánataimat. Adja isten, hogy még sokáig teljes erőben és egészségben munkálkodhassál, és hogy még sokáig a tudományos világ egyik ritka díszé és a magyar tudományosság egyik fő büszkesége maradjál. Sokszorosan szívélyesen üdvözöl tisztelő híved, Pecz Vilmos.” (MTA KIK: GIL/33/20/02.)



Élettörténetét egyrészt Darkó Jenő emlékbeszédéből kerekíthetjük ki, aki ismerte és – mint maga mondja – használta is néhai tanára kéziratban maradt, terjedelmes önéletrajzát és összes műveinek harminc lapra rúgó, sűrűn írt jegyzékét, azzal a 18 oldalas függelékkel együtt, amely a műveiről írt bírálatokat és hivatkozásokat tartalmazta.⁵ Másrészt sokat elárul Pecz Vilmosról, az alkalmi szónokról az a három emlékbeszéd, amelyeket Télyf Ivánról, August Friedrich Pottról és Karl Krumbacherről tartott a Magyar Tudományos Akadémián.

Pecz Vilmos (elveszett) önéletrajzából vette és illesztette akadémiai emlékbeszédébe Darkó Jenő a következő anekdotát.

„Nagybányán [...] kezdte középiskolai tanulmányait a minoriták algimnáziumában, hol a legjobb tanulók közé tartozott. Akkoriban szokás volt a tanulókat érdemük szerint sorozni, és Vilmost osztálytanára, Szijjártó, a negyedik osztályban első eminensnek akarta megtenni, de Faragó igazgató akaratára egy Thierry Adolf nevű lett azzá, mert, mint hirlett, nem akarta azt, hogy egy lutheránus és nem egy katolikus legyen az első tanuló. Ambíciójára jellemző, hogy ez az eset annyira elkésérítette, hogy a nagy szünidőkre szegyelet haza menni, s csak nagybányai jóakaróinak vigasztalására tudott a helyzetbe némileg belenyugodni.”⁶

Pecz Vilmos egyetemi tanulmányairól és előrehaladásáról keveset tudunk. Az önéletrajzíró, következőképp Darkó Jenő is inkább a tanárokról beszél: Télyf Ivánról, Szepesi Imréről és Ponori Thewrewk Emilről. Pecz Vilmos életéhez és tudományos munkásságához a következő gondolatmenet lehet az aranykulcs.

„Az egyetemisták két fajtára [oszthatók, szinte] két elkülönülő fajra, a jogászokra és medikusokra egyfelől, bölcsészekre és természettudományos szakosokra másfelől. [...] Az első csoportbeliek, akik egy foglalkozás gyakorlására készülnek, viselkedésükkel hirdetik, hogy megszabadultak az iskolától, és állást foglalnak a társadalmi funkciók rendszerében. [...] A bölcsészeti és természettudományi szakról általában elérhető pályák: a tanári, a kutatói és néhány egyéb bizonytalan foglalkozás mind más természetűek. Az ezeket választó diák nem mond búcsút a gyermeki világnak: inkább hozzáköti magát. Hát nem a tanári pálya az egyedüli módja, hogy a felnőtt az iskolában maradjon? A bölcsész- vagy természettudományi szakos diákot egy bizonyos tagadás jellemzi, melyet a környezet követelményeinek szegez. Ennek hatására csaknem kolostori magatartást vesz fel, s ez ösztönzi, hogy időlegesen vagy tartósan begubózzon a tanulásba, a jelenkortól független örökség megőrzésébe és átadásába; ami a jövő tudóst illeti, tárgya csupán a világegyetem időtartamával mérhető össze. [...] Az oktatás és kutatás ebben a tekintetben nem olvad egybe egy szakma megismerésével. A két hivatás nagysága és egyben nyomorúsága, hogy menedékké vagy küldetéssé válik.”

⁵ Pecz Vilmos 1920 februárjában készült önéletrajza elveszett vagy lappang. Darkó Jenő mellett Moravcsik Gyula is felhasználta a tanáráról írt megemlékezésében; vö. MORAVCSIK (1926) 167, 19. j.

⁶ DARKÓ (1925) 2. Jó példa arra, mennyire igaz, hogy „nem a legnevezetesebb tettek mutatják meg feltétlenül az erényt és a bűnt, hanem gyakran egy-egy jelentéktelennek látszó tett, egy szó, egy tréfa inkább fejezi ki a jellemet, mint a véres csaták, a hatalmas összeütközések és városok ostromai.” Plut. *Alex.* 1 (ford. Hahn I.) in: BORZSÁK (1985) 254.



Az eminensekről – jó tanuló *steinmannokról*, önképzőkori elnökökről – és a bölcsészdoktorokról szóló idézetet a strukturalista antropológia klasszikusától vettem, akinek sűrű szövésű beszámolója a *szomorú trópusokról* gondolatébresztő tanulságokat és pazar szóképeket is kínál olvasójának.⁷

Az akadémikus egyetemi tanár Pecz Vilmos a Magyar Tudományos Akadémia 1902. február 24-én tartott plenáris ülésén Télfy Ivánra, néhai tanárára emlékezett – szavaival természetesen önmagát is jellemezve.⁸

„Télfy Iván szerencsés ember volt. Megadatott neki, hogy egészségben hosszú életet élhessen, és ha nőtlen létére nem is részesült a családi élet boldogságában, legalább meg volt kímélve a munkakedvet dermesztő csapásoktól. Kiváló emlékező- és nyelvtelhetségének köszönhetette nagy olvasottságon alapuló sokoldalú tudását, de mindennek fölött volt tudós pályájának két vezérlő csillaga: a magyarság és görögség között való kapcsolat létesítésének és az ó- és újkori görögség azonosságának gondolata. (2 / 80) [...] T]anügyi dolgozatai főképen a classikus tanítás ügyét szolgálják. [...] Irodalmi munkásságának eme irányai azonban csak előzményeit vagy kiegészítő részeit képezik tulajdonképen való szakának, a classica philológiának, melyet [...] helyettes tanársága óta [...] úgyszólván kizárólagosan művelt. [...] I]tt említjük *A classica philologia encyclopaediája* című munkáját, mely a maga idejében igen jó szolgálatokat tett, és mint az illető tudományba bevezető, egyetlen magyar nyelven megjelent kézi könyv még ma sem vált hasznavehetetlenné. [...] Görög irodalomtörténeti munkái [...] kezdetben az ó-görög irodalomra, nevezetesen Aeschylus és Sophocles drámáira szorítkoznak, később azonban [...] a közép- és főleg az új-kori görög irodalomnak karolják fel különböző termékeit. (7 sk. / 85 sk.) [...] T]udományos munkásságát kettős cél vezérli, egy gyakorlati és egy tudományos, melyeknek egyikét se téveszti soha szem elől. (20 / 88) [...] M]int tudóst a hajthatatlan céltudatosság, mint embert az önzetlenség, a jó szív és a temperamentumából és classikus életphilosóphiájából eredő nyugodt, derült kedélyhangulat jellemzik.” (22/100)

Lehetséges, hogy Télfy (Zima) Iván olyan ember volt, mint amilyennek Pecz Vilmos jellemezte, de az is lehet, hogy nem – mindenesetre a laudációban a szónok azt a tudós tanárt és azt a tudományos pályát rajzolta meg, amilyen maga is volt, illetve amelyet maga is befutott.

Bő egy évtizeddel korábban, egy másik beszédben egy német nyelvészről, August Friedrich Pottról (1802–1887), a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjáról megemlékezve mintha ismét önmagáról is beszélné.⁹

„Életének külső lefolyása igen egyszerű. Nem volt az se változatos, se viszontagságos, és csakhamar a tudománynak szentelhette azt egészen. [...] Már gyermekkorában előszeretettel tanulta a nyelveket, s különösen a görög és római classicusokból sokat olvasott. [...] Egyetemi tanulmányainak bevégzése után [...] tanárként] gymnasiumban nyert alkalmazást [...] s itt írta [...] értekezését, mellyel [...] az] egyetem bölcsészeti

⁷ LÉVI-STRAUSS (2003) 64–65: II. 6: Hogyan születik az etnográfus?

⁸ PECZ (1902). Az idézetekben a kerek zárójelek közötti számok a kinyomtatott beszéd kettős oldalszámai.

⁹ PECZ (1890a).



karán a doctori címet elnyerte, [...] majd] magán tanárrá képesíttette magát a[z ...] egyetemen. [...] A]z előtte megnyílt új működési tér rendkívül fokozta munkakedvét és munkaerejét.” (2 skk. / 322 skk.)

Pott tudományos munkásságának azonban volt néhány olyan mozzanata is – különösen a céltudatosság, a „kiszabott munkaterv” és a „speciális irány” hiánya –, amelyek kapcsán a szónok kritikai hangot megütve a műfajhoz nem illő módon szinte bírálja az elhunytat – nyilvánvalóan elvi alapon.

„Ha végig tekintünk művein, keletkezésük időrendje szerint, bizonyos kiszabott munkatervet nem találhatunk [...] a tudósok fejlődésének ama szokásos menete, hogy t. i. lehetőleg sokoldalú működéssel kezdve, később mindinkább valamely specialis iránynak szolgáló kutatásokba mélyednek, nála nem mutatkozik. (4 / 324) Pott rendkívül nagy nyelvismerete inkább szótárak és grammatikák tanulmányozásán, mint a nyelvek közvetlen ismeretéből merített tapasztalatokon alapult, tehát nem annyira philologus, mint inkább nyelvész volt, a szó legszorosabb értelmében. (13 / 333) Nem hagyhatom említés nélkül stílusát, melynek [...] sajátságai annyira szembetűnők, hogy már magokban véve is eléggé jellemzik tudományos működésében is mutatózó, huzamosabban és kizárólagosan egy tárggyal foglalkodni nem tudó nyugtalan temperamentumát, szellemének nagy tudástól duzzadó, csapongó erejét. Tagolatlanul rohan előre írási modora, sokszor alig sejtetve munkájának tervezetét, majd megállapodik a tárgyalás közepett, hogy körébe vonjon tárgyától távol eső dolgokat. [...] N]em kevésbé sajátságosak közbevetett megjegyzésekkel és ige nélküli felkiáltásokkal ellátott mondat szerkezetei. Stílusának ezen [...] hiányai jelentékenyen csökkentették műveinek hatását. [...] Barátságos volt hallgatói iránt, [...] szívesen támogatta a törekvőket.” (17 sk. / 337 sk.)

A harmadik akadémiai emlékbeszédében, a Karl Krumbacher kultagról szóló megemlékezésében kifejtett gondolat ismertetése elé kívánczik az életrajzi adat újbóli felemlítése, miszerint Pecz Vilmos 1892-ben tanulmányúttá átalakuló nászútján döbrent rá arra, hogy az újkori görögség szellemi élete a bizánci és ókori görög kultúra szerves folytatása. A mesterségesen elkülönített három időszak egyetlen egység, a velük foglalkozó tudományok pedig egyetlen tudományt alkotnak, a hellénológiát. A görög szellemi élet egysége Pecz Vilmos gondolkodásának „szívós erejű vezérmotivuma” lett. Gondolatát először Kolozsvárott fejtette ki 1895-ben, egy egyetemi tanévzáró beszédben (*A classica philologia egyetemünkön és gymnasiumainkon*), de erről értekezett 1905-ös akadémiai székfoglalóján is – tágabb összefüggésben.¹⁰ A székfoglaló előadás alap gondolata, hogy a klasszika-filológia nemcsak az ókori, középkori és újkori görög nyelvvel kapcsolatos tudományokat foglalja magában, hanem az ókori, középkori és újkori latin nyelvvel kapcsolatos tudományokat is. A középkori és újkori latin bekapcsolása a középkori görög mellé különleges magyar érdek, amint ezt a magyar tudományos életben utóbb – az 1920-as években – lezajlott színvonalas, de érzelmektől sem mentes viták is mutatják. A görög és latin filológia egységes rendszere Pecz Vilmos eredeti gondolata. Az akadémiai székfoglalót megküldte Krumbachernak is Münchenbe, majd levelet

¹⁰ Pecz (1905).



is váltottak, amiről Pecz maga számol be a Karl Krumbacher (1856–1909) kultag felett tartott akadémiai emlékbeszédében. A Pecz Vilmos megálmodta görögsegtudomány, a hellénológia ugyanis nem illeszkedett Krumbacher közép- és újjörög filológiáról vallott nézeteihez.

„Van [...] a byzantiumi philologia jövendő sorsát közélről érintő fontos kérdés, melyet Krumbacher [...] meg nem oldhatott, hogy t. i. minő viszonyban áll a byzantiumi philologia a többi humaniorákkal, illetőleg *melyik a tudománynak az a nagyobb egy-sége, melybe a byzantiumi philologia beletartozik?* Ez idő szerint ugyanis ennek a tudománynak még [...] nincsen [...] határozottan kijelölt helye a tudományok birodalmában. [...] A classikus philologusok, mellőzvé a történeti és mívelődési szempontokat, csakis aesthetikai szempontból ítélték, s így [...] a byzantiumi philológiát [tárgya miatt] a classika philologia kelletlen függelékének tekintették. [...] Krumbacher] a byzantiumi philologia kifejlesztetésének praktikus szempontjából akarta ennek a tudománynak a classika philológiától való különválását, de különben beismeri, hogy a classika és a közép- és újjörög és latin philologia szoros kapcsolatban állanak egymással és egymást kölcsönösen támogatják. Gewiss haben die klassische und die mittel- und neugriechische (und lateinische) Philologie einen engen Zusammenhang und unterstützen sich gegenseitig, mondja [Krumbacher ...] 1905. márczius 8-án hoz-zám intézett [levelében]. Ugyanott a classika és byzantiumi philologia egymáshoz való viszonyára nézve ezeket mondja: Die Trennung hat sich von Tisch und Bett, wenn auch nicht vom täglichen Umgang vollzogen, és alantabb: Unser Prinzip ist jetzt: Getrennt marschieren und vereint schlagen. [...] A philologia [...] olyan tudomány [...], mely a valamely *népre* [kiemelés tőlem – F.Z.] vonatkozó *összes ismeretek* foglatatát képezi. [...] ezért] törekednünk kell megalkotni az ó-, közép- és újjörög görögseget egyaránt felkaroló görög philológiát.” (14 skk. / 26 skk.)¹¹

Két évvel később, 1912-ben Pecz Vilmos a vezető magyar filológiai szakfolyóiratban egy rövid közleményben tudatta az alábbiakat.

„A. Heisenberg hozzám intézett levelében [azt mondja]: *Den Grundgedanken, die Verbindung der mittel- und neugriechischen mit der klassischen Philologie, habe ich stets verfochten.* [...] Én is csak *theoretice* hangsúlyozom, mint ő, az ó-, közép- és újjörög görög philologia összetartozandóságát, de nem kívánom azt, hogy a praxisban, az egyetemen ennek az óriási tudományos területnek számára tanszék állíttassék; ellenke-zőleg, azon vagyok, hogy az ógörög philologia tanszéke mellett *külön* tanszéke legyen a közép- és újjörög philológiának is. [...] Igaz ugyan, hogy én az egyetemi oktatás pra-xisában a közép- és újjörög philológián kívül ógörögöt is adok elő, de ez csak átmeneti állapot. Oda kell törekedni, hogy az általam elfoglalt classica-philológiai tanszék a jövőben határozottan és végérvényesen a közép- és újjörög philologia tanszékévé alakuljon át.”¹²

¹¹ PECZ (1910).

¹² PECZ (1912) 60.



Elveszett önéletrajzában is ezt mondja Pecz: „Kíváncsnak tartom, hogy tanszékelem nyugdíjazásom vagy elhalálozásom esetében csak a közép- és újkori görög philologia tanszékévé alakíttassék át.”¹³

A fenti idézetek és más adatok is mutatják, hogy Pecz Vilmos kiterjedt levelezést folytatott tudományterülete vezető tudósaival, kartársaival és tanítványaival. Ez utóbbira példa két – a háborús cenzúra miatt német nyelvű – levelezőlapja Moravcsik Gyula hagyatékában, amelyeket 1915-től egy szibériai (krasznojarszki) hadifogolytáborban raboskodó tanítványának írt.¹⁴

Budapest den 11 Febr. 1917.

Lieber Herr Moravcsik! Ich freue mich sehr, dass Sie auch im fernen Osten an mich denken und mich mit Ihren lieben Zeilen aufsuchten. Sie tun sehr recht, dass Sie Ihre byzantinischen Studien auch in der Gefangenschaft nicht vernachlässigen. Gott gäbe, das Sie so bald als möglich nach Hause kommen und sich Ihren Studien ungestört widmen können. Empfangen Sie vielfache Grüße von Ihrem Wilhelm Pecz.

Budapest den 29 Juni 1917.

Lieber Herr Moravcsik! Dieser Tage erhielt ich Ihre den 1. April 1917 geschriebenen lieben Zeilen, und ich freue mich sehr, dass Sie sich wohlbefinden. Hoffen wir, dass uns Gott recht bald den Frieden wiedergeben wird und dass wir dann wieder der Wissenschaft werden leben können. Auch uns, die wir zuhause sind, geht die Arbeit sehr schwer. Gewiss kennen Sie unseren jungen Gelehrten, Dr. Julius Czebe; den haben wir unlängst an der budapester Universität aus der mittel- und neugriechischen Philologie habilitiert, und im nächsten Schuljahre wird er seine Vorträge beginnen. Ich wünsche Ihnen alles Gute für die Zukunft und verbliebe Ihr getreuer Wilhelm Pecz.

A második levél alapján feltételezhető, hogy Pecz Vilmos nyugdíjazása vagy elhalálozása esetén Czebe Gyulát látta volna szívesen utódaként a közép- és újkori görög philologia tanszék élén. Czebe Gyula klasszikus latin és görög stúdiumok után tért át fokozatosan bizánci témákra. A beszélt nyelvben is szerevez némi jártasságot önmagát bizantinológusnak és neogrécistának is tartotta. Utódként más *tanítvány* aligha jöhetett szóba. Pecz Vilmos terve azonban füstbe ment. Az egészségügyi okokból katonai szolgálatra alkalmatlan Czebe Gyula a háború alatt nagyon sokat dolgozott azon, hogy előbbre törjön, és míg mások a fronton szolgáltak, vagy hadifogságban sínylődtek, már-már belenőtt a szerepbe, és kezdett úgy viselkedni, mint a Pecz-tanszék várományosa. A proletárdiktatúra alatt azonban túl gyorsan akart előrejutni. 1919-es szerepvállalása miatt hat évre eltöltötték az oktatástól, ami derékbe törte pályáját. 1930-ban halt meg, tragikus körülmények között – a tudományos életből teljesen kirekesztve.¹⁵

¹³ DARKÓ (1925) 7, 2. j.: Pecz Vilmos „a jövőre nézve így nyilatkozik önéletrajzában: »Kíváncsnak tartom, hogy tanszékelem nyugdíjazásom vagy elhalálozásom esetében csak a közép- és újkori görög philologia tanszékévé alakíttassék át.«”

¹⁴ Mindkét levelezőlapon olvashatatlan(ná lett téve) Moravcsik katonai rangja (tishti fokozata). A Moravcsik-hagyatékáról: KRÄHLING (2011); a Moravcsik-levelezés kiadásának előkészületeiről: JUHÁSZ (2021).

¹⁵ FARKAS (2011a) 121 sk.; bővebben: FARKAS et alii (2011) 463–552.



A tanszék élére végül Vári (Weisz) Rezsőt nevezték ki, aki 1923-ban már túl volt nem túlságosan nagy ívű tudományos pályája delelőjén. Az ő nyugdíjazása, 1935 után lett Moravcsik Gyula a görög tanszék vezetője (1936). Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a Pecz Vilmos elképzelései szerinti bizánci és újjörög tanszékből egy klasszikus ógörög tanszék lett, amelynek élén 1967-ig egy bizantinológus állt, aki az ókori auktorokat olvastatta, a hagyományos filológiai tárgyakat oktatta, tudományos munkásságát pedig a görög nyelvészet vagy klasszikus irodalom kutatása helyett a középkori magyar történelem bizánci forrásaira korlátozta, mintegy a magyarságtudományba, a hungarológiába integrálva a görög filológiát. A tudatosan vállalt irány mellett Moravcsik Gyula nemcsak az úgynevezett ókortudomány képviselői ellen szállt síkra és állt velük vitában, például Kerényi Károllyal, hanem – jöllehet szinte észrevétlenül – tanára, Pecz Vilmos elképzeléseit is feladta, sőt el is vetette.¹⁶ Amikor az ötvenes években tanítványát, Gyóni Mátyást akarta professzorrá kineveztetni a budapesti egyetemen, a középkori történelem tanszéken próbált neki helyet biztosítani, a középkori szláv történet és a balkanológia keretei között intézményesítve a bizantinológiát.¹⁷

A nagyszabású terv a bizánci és újjörög tanulmányok egyetemi oktatásba illesztésére és intézményesítésére tehát időlegesen elbukott. Kérdés, hogy az életmű kinyomtatott művekbe foglalt része mennyire bizonyult maradandónak.

Pecz Vilmos műveit két nagy csoportba lehet sorolni. A művek mintegy fele szoros értelemben vett tudományos közlemény, másik fele pedig tág értelemben vett népszerűsítő munka. Időrendben haladva a népszerűsítő munkák első nagy csoportja a gimnáziumi tanárként írt dolgozatok és tankönyvek, az egyetemi tanárként írt újjörög nyelvtan (1894), a bizánci és újjörög költők magyar fordításai (Christopoulos, Rigas, Rangavis, 1891–1894; Paraspontylos Zótikos költeménye a várnai csatáról, 1894), a művelt nagyközönség számára írt irodalomtörténet a bizánci és újjörög irodalomról (1903), végül egy ókori lexikon, pontosabban az ókori lexikon két kötete (1902–1904), amely egy korabeli átdolgozott és javított, *korszerű* német *Reallexikon* magyar változata.¹⁸

Ezek a munkák a dolog természetéből fakadóan gyorsan elavulnak. Az *Ókori lexikon* azonban adatgazdag és megbízható. A műfordítások, ha nem is patinás remekművek, de könnyen olvasható, szöveghű és magyaros versek. Az irodalomtörténetben vannak kifejezetten jó bekezdések és szép mondatok, a tankönyveket pedig még ma is érdemes kézbe venni. Pecz Vilmos „szigorú, bár kissé túlhajtott rendszerességgel, éles logikával” (Spitkó L.) megírt tankönyveinek ugyanis megvan az a sajátosságuk, hogy a nyelvet mint élő és változó rendszert írják le. A tankönyveit ért (tanári) bírálatokra rendszerint azzal vágott vissza, hogy az iskolai és tudományos nyelvtanokban a tárgyalásmód lehet ugyan eltérő, de ugyanarról a tárgyról mégis csak egyetlen helyes felfogás lehetséges.¹⁹

A latin *prosodiáról* írt tankönyvében a kiejtést és a prosodiát az alaktan és a nyelvtörténet alapján tárgyalja. Másutt a korabeli gyakorlattal szembe helyezkedve az alaktan helyett

¹⁶ Vö. MARÓT (1943) 51–71; SZILÁGYI (1984) 167–197. Moravcsik Gyula vitacikkeinek könyvészeti adatai: BENEDICTY (1962) 295–313.

¹⁷ FARKAS (2011b) 130 sk.

¹⁸ ERLER (1891).

¹⁹ PECZ (1895) 84: „Én úgy vélekedem, hogy a tárgyalás módja, a módszer lehet ugyan különböző az iskolai és tudományos nyelvtanban, de helyes felfogás egy és ugyanazon tárgyra nézve csak egy lehetséges.”



a mondatant állítja a nyelvtani leírás középpontjába.²⁰ Megközelítésének elméleti hátterét az újgrammatikusok művei adták (*Leipziger Schule, Junggrammatiker*), akiket nemcsak olvasott és ismertetett, hanem tanulmányútjain hallgatott is.²¹ Az új eredményeket és módszereket elsősorban a hangtan és a szóképzéstan területén vette át, különösen a tankönyvekben korábban nem magyarázott kivételek analogikus magyarázatával. Két dolgot érdemes itt megjegyezni. Az egyik: Pecz Vilmos igyekezett a hagyományos, ám elavultnak tűnő magyar nyelvtani műszókat is megújítani; neki köszönhetjük például a *határozói jelző* kifejezést. A másik: a család soproni ágáról rokona és fiatalabb kartársa volt Petz Gedeon (1863–1943), a germán filológia egyetemi tanára a budapesti bölcsészkaron és a *Leipziger Schule* képviselője és népszerűsítője, akinek szűkebb szakterülete a német nyelvtörténet és az indogermán hangtan volt. Szorosan ideköthető még Pecz Vilmosnak az a gondolata, hogy előnyös volna az ógörög nyelvet újjörög kiejtéssel tanítani, ezt azonban nem szabadna erőltetni vagy kötelezővé tenni. A görög nyelvkérdésben az újjörög irodalmi nyelv, a *katharevousa* (πολιτική καθαρεύουσα) mellett kardoskodott: úgy gondolta, hogy ez lehet majd a görögségtudomány közös nyelve, a hellénológia *lingua francája*.²² Összehasonlító trópuskutatásainak eredményeit 1893-tól mindenesetre ezen a nyelven adta közre.

„Kisebb tanügyi dolgozatait”,²³ népszerűsítő műveit, latin tankönyveit, görög nyelvtanait, szócikkeit és műfordításait ma már kevesen ismerik. Neve az *Ókori lexikon*nal forrt egybe, amelynek szerkesztője és főmunkatársa, *spiritus rectora* volt. Ezt a lexikont 1984-ben újból kinyomtatták – egyetemistaként akkoriban én is forgattam.²⁴ Az új kiadáshoz Ritoók Zsigmond írt előszót, amelynek kulcsfogalma a korszerűség: 1904-ben az ókori lexikon

„elsőrendű művelődési szükséglet volt, s érthető, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és az Akadémia együtt vállalkozott kiadására. A szerkesztéssel Pecz Vilmost bízta meg, akinek [...] az volt a meggyőződése, hogy az ókori görögség tanulmányozását össze kell kapcsolni egyfelől a római művelődés, másfelől a közép- és újkori görög művelődés tanulmányozásával. Pecz 1896 végén kapta a megbízatást a lexikon szerkesztésére, és nyolcévi munkával hozta azt tető alá. [...] A] lexikon adatai többnyire pontosak, az egész mű szemlélete azonban már a maga korában sem volt mindenben korszerű. [...] Az] adatok tekintetében nem képviselt rossz színvonalat, szemlélete azonban nem állt kora legmodernebb európai színvonalán. [...] Az Ókori Lexikon akkor nem volt korszerűtlenséggel vádolható azért, mert az ókori Keletre vonatkozó ismeretek inkább csak mellékes helyet foglaltak el benne. [...] a Pecz-féle Ókori Lexikon, mely a maga korában egészében betöltötte feladatát, nyolcvan év alatt némileg elavult, mindenesetre ma sok ponton nem tekinthető korszerű lexikonnak. [...] Meg kell] becsülnünk, anélkül, hogy azt hinnők: mindenben megfelel a mai követelményeknek.”

²⁰ PECZ (1881a) és „önismertetése”: PECZ (1881b) 313–317. PECZ (1883), valamint részletes ismertetése észrevételekkel: SPIRKÓ (1883) 1021–1028.

²¹ PECZ (1882) 634–645; többek között itt is új megközelítésben tárgyalja az *Acc./Nom. cum Inf.*-t (vö. PECZ (1878b) 370). PECZ (1890b) 381–387; PECZ (1891) 228–233; PECZ (1894a) 22–34.

²² PECZ (1909) 1–16.

²³ Ezek a könyvismertetések és az iskolai auktorokról (Plautus, Terentius, Vergilius, Phaedrus, Sophoklés, Sallustius) szóló munkák a *Tanáregyleti Közlönyben*, a *Magyar Tanügyben* és az *Egyetemes Philológiai Közlönyben* jelentek meg 1876 és 1883 között.

²⁴ PECZ (1902–1904) = PECZ (reprint 1984).



Ritoók Zsigmond tudománytörténeti tanulmányainak, így ennek az előszónak is egyik „szívós erejű vezérmotívuma” a korszerűség kérdése.²⁵ A tudománytörténetben vannak persze más szempontok is: az intézményesült kutatás és a „magántudós” (*Privatgelehrter*), az alapkutatás és az alkalmazott tudomány, az esztétikai és a történeti jellegű, valamint a nemzeti és a nemzetközi kutatás kettőssége, a kutatás folytonossága és diszkontinuitása, a szakterületek változó tárgya és módszertana, a szakosodás mértéke, a tudományterületek kapcsolata és összekapcsolódása és így tovább. Ha ezeket a szempontokat legalább részben figyelembe vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy Pecz Vilmos életműve korszerű volt – legalábbis 1905-ig. *Kor-szerű volt*: saját kora tudományosságának megfelelő. Az életműben azonban még száz–százhusz év távlatából is vannak előremutató elemek, és vannak olyanok is, amelyek ma is vállalhatók, de érdekes módon nem annyira a tudományos teljesítményben, mint inkább a tudományos eredmények gyakorlati felhasználásában és alkalmazásában.

Az életmű másik felébe tartoznak a tudományos munkák. Ezekről, egészen pontosan Pecz Vilmos trópuskutatásairól Ábel Jenő rideg őszinteséggel azt találta mondani, hogy ezek „eredménye míveltségtörténeti és költészeti szempontból annyi mint semmi”.²⁶ Ha kissé finomítani akarunk a megfogalmazáson, akkor azt mondhatjuk, hogy a trópuskutatásnak nagyon kevés a tudományos értéke, úgyszólván csak akadémikus értéke van,²⁷ hiszen az első nagyobb, német nyelvű összegzése²⁸ után lett Pecz Vilmos az Akadémia levelező tagja 1887-ben. (Egyik ajánlója Ábel Jenő volt.) Nota bene: rendes tag az *Ókori lexikon* első kötetének megjelenése után lett, 1902-ben.

Pecz Vilmos még egyetemista korában kezdett el foglalkozni a görög trópusokkal; a témát – Sophoklész trópusait – tanárától, Ponori Thewrewk Emiltől kapta. Az első közlemény „tanárvizsgálati dolgozata”; ennek német nyelvű változatát Ponori Thewrewk Emil ajánlotta be egy bécsi szakfolyóiratnak 1877-ben.²⁹ Az elsőt további „értekezések” és „adalekok” követték magyarul és németül, majd egyre inkább kizárólag görögül. Trópuskutatásainak első szakasza után Pecz hangyaszorgalommal hordott össze egy kötetet a görög tragédiáról.³⁰ Hatalmas munkabírása, a módszeres anyaggyűjtés, a logikus elrendezés és a szakirodalom teljes feldolgozása jellemezte ezt az előmunkálatnak is felfogható, vaskos monográfiát, amely habilitációs értekezéséből terebélyesedett el. „Az összehordott anyag nyomasztó tömege, mely sem a szerzőnek nem [adott] módot a részletesebb és színesebb elemzésre, sem az olvasónak a nyugodt elmélyedésre, lehetett az oka annak, hogy e könyv nem tudott szélesebb körökben elterjedni” – mondja tanára művéről Darkó Jenő.³¹ Ezt az irodalomtörténeti adattárként és szöveggyűjteményként is használható munkát követte az *Ókori lexikon* két kötete, a Lübker-féle *Reallexikon* magyar változata. A második kötet megjelenése, 1904 után tért vissza Pecz Vilmos a görög trópusokhoz, élete első szerelméhez és fő művéhez, ahogy szokta

²⁵ Egy klasszikus helyen egyetlen tudós pályájának keretében: RITOÓK (1993) 158–187.

²⁶ Ábel Jenő alapos és kíméletlen, szinte megsemmisítő bírálata (ÁBEL (1882) 865–874) után évekkel később egy újabb, ezúttal kurta ismertetésben (ÁBEL (1887) 93) összegzi véleményét fenti szavaival (idézi: BORZSÁK (1981) 138). Álljon itt a teljesség kedvéért az egész mondat: „Hogy az eredmény míveltségtörténeti és költészeti szempontból mégis annyi mint semmi, az anyag hézagos és töredékes voltában leli magyarázatát; egyébként e trópusok retorikai, grammatikai és lexikographiai tekintetből tagadhatatlanul birnak bizonyos érdekekkel.”

²⁷ Irodalmi kölcsönzés: Móra F.: *Heverünk a gyöpszálon*.

²⁸ PECZ (1886).

²⁹ PECZ (1877) 721–736.

³⁰ PECZ (1889).

³¹ DARKÓ (1925) 5.



volt mondogatni. Ezen a témán kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen haláláig dolgozott, a vizsgálatot az ókori görög költészet egészére kiterjesztve. A második kutatási szakasz első összegzése az *opus magnum* görögül, közel 400 oldalon.³² A szerző tervei szerint ezt további kötetek követték volna. A kéziratok elkészültek, Pecz Vilmos szívós és kitartó munkával az egész hellénisztikus kor költészetét feldolgozta, természetesen az akkor ismert töredékekkel együtt, de újabb kötetek már nem kerültek nyomdába sem életében, sem halála után.

De hát miben is állt ez a munka? Először is végig kell olvasni a görög költőket Homérostól a tragikusoktól át az alexandriai költőkig – *minden* költőt és *minden* töredéket. Ez a *corpus* több mint százezer sor. (A feldolgozás Pecz Vilmosnak több mint harminc évig tartott.) Az olvasás során ki kell gyűjteni a trópusokat. Ezután osztályozni kell a mintegy négyezer trópusot. A trópus lehet egyszerű: synekdoché és metonímia, vagy összetett trópus, más néven aránytrópus: metafora, allegória, hasonlat.³³ A trópusokat anyaguk alapján – „ami által valami képletesen jut kifejezésre” – kategóriákba, úgynevezett „főcímek alá” kell sorolni, majd „míveltségtörténeti és költészeti szempontból” megállapításokat kell tenni a költőre és korára, az egyes költőket egymással is összevetve. Ez az összehasonlító trópuskutatás (tropika, συγκριτική τροπική) módszertana *in nuce*.

Adjuk át most a szót Pecz Vilmosnak, hogy tisztán lássuk, mit csinált és miért. A vizsgálat

„a tropusok anyagára [irányul], vagyis arra, a mi a tropust képezi. [...] A]z összegyűjtött és helyesen csoportosított tropusok érdekes, sőt néha meglepő fényt vetnek nemcsak az illető korszakra, melyben a költő élt, hanem még sokkal nagyobb mértékben magára a költőre is, az ő jellemére, phantasiájára, költői temperamentumára és művészetére, sőt annak egyes műveire is; [...] azok a képek nem is lehetnek mások, mint a minők, hogy azok az illető korszellemnek, az illető költészeti iránynak és az illető költő szellemének természetes és törvényes szülöttei, és mint ilyenek, csakis ilyen szempontból, azaz míveltségtörténeti és költészeti szempontból (irodalomtörténetinek is nevezhetnők) tárgyalandók. Tehát a tropikának egyedül helyes feladata: kimutatni, minő összefüggésben állanak egymással kor, költő, tropus; minő fényt vet a tropus korra és költőre.”³⁴

A XIX. századi német kutatási előzmények,³⁵ előképek és minták ismeretében is el kell ismerni: a görög költők tanulmányozása, újraolvasása, értelmezése és a szóképek összegyűjtése komoly vállalkozás. Ráadásul a nehéz munka közben több hiba is adódhat. Hibaforrás lehet az emberi gyalogság, figyelmetlenség, ha például elmarad egy-egy virág a görög költészet bokrétaájából. Hiba, ha a gyűjtögető egy-egy útszéli virágért hajol le, vagy ha a rendszerező másnak látja „az ízekre tépett virágokat” (Ábel J.), mint amik valójában. Sokszor nehéz egy szóképet meghatározni és besorolni, hogy tudniillik az adott kép költői kép-e vajon, vagy

³² PECZ (1913).

³³ Az aránytrópusokról: PECZ (1878a) 96 sk.

³⁴ PECZ (1881c) 4 sk.

³⁵ Pecz Vilmos trópuskutatásainak kiindulópontja egy néhány évvel korábban megjelent, akkor – de nagyon úgy tűnik, hogy ma is – nagy hatású stilisztika volt: GERBER (1871–1873–1874) és 1885², 1961³, újabban: 2001, 2013, 2016, 2018, 2019, 2022. Vö. PECZ (1878a) 95: „ez nyugvó ez meg mozgó kép-e (ruhiges, bewegtes Bild. Gustav Gerbert (*sic*): Die Sprache als Kunst, második kötet, első rész, 89. lap)”; 96: „A metaphora és az azzal rokon tropusok, t. i. az allegoria és a hasonlat lényegének megismerését Gerbertnek (*sic*) köszönhetjük”; 96: „A metaphora, allegoria és hasonlat, mint azt Gerbert (*sic*) kimutatta, mind arányon alapulnak.”



usus csiszolta-koptatta közhely, vagy maga a kifejezés metaforikus. Ezzel az elvi nehézséggel Pecz Vilmos is számolt, de valójában nem tudta, mert talán nem is lehet elkülöníteni az adott nyelvhasználat ismeretében – tulajdonképpen *nem* ismeretében – a költői képet a köznyelvtől. A rendszerezés, a szóképek besorolása „főcímek alá”, kategóriákba csoportosítása szintén nem egyszerű feladat, hiszen sok átfedés lehet a kategóriák között. A trópuskutatás legfőbb baja azonban – és erre már Ábel Jenő is rámutatott az első dolgozatokról írt bírálatában –, hogy a merész következtetések vagy nem állják meg a helyüket, és többet mondanak, mint amennyit bizonyítani lehet, vagy igazuk van ugyan, de tulajdonképpen közismert irodalomtörténeti tényeket és esztétikai ítéleteket igazolnak utólag, ami a körben forgó érvelés gyanúját kelti fel.

Vélhetően a kedvező német kritikai visszhangok hatására Pecz Vilmos nem vette komolyan Ábel Jenő bírálatait;³⁶ négy évvel fiatalabb kortársa szavaira mindenesetre „érdemlegesen nem reflectált”. Utólag kijavított néhány kisebb hibát, majd jóval Ábel Jenő halála után, immár akadémikus egyetemi tanárként tért vissza „első szerelméhez”, „félben hagyott” tropikájához. Az anyag a hosszú évek kitartó, szívós munkájával egyre csak gyarapodott, a megállapítások fokozatosan ellaposodtak, a tanulságok töpörödtek: *parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*, miközben a fáradhatatlan gyűjtögető mindig „egy készülőfélben levő nagy mű” ígéretével odázta el a következtetések levonását.

Az Euripidész trópusairól szóló akadémiai előadást (1880) ezekkel a szavakkal zárja:

„Bevallom, hogy nem a célzt ért munkálkodó meglegedettségével, hanem a továbbra is kutatni akaró érdekelttségével teszem le tollamat. Mit mutat a többi görög dráma? mit az epos? mit a lyra? mit a görög költészettel összehasonlítva a latin? mit a classicus ókor költészetével szemben az újabb kor költészete, különösen nálunk Tompa, Petőfi, Arany? ezek azon kérdések, melyek önkénytelenül fölmerülnek lelkemben. Tudom, hogy a felelet csak hosszas és kitartó munka után adható meg, de azt hiszem, hogy e kérdések helyes megoldása a költészet összehasonlító tropikájához vezethetne, melyhez ez a dolgozat csak adalékot akar szolgáltatni.”³⁷

A zárszóhoz, hogy stílszerű legyenek, két *adalék*. Az utolsó magyar polihisztorként ismert Herman Ottónak van egy 1892-re datált kézírata, amely *mintha* egy Pecz Vilmos elgondolása szerint összeállított gyűjtemény lenne a XIX. századi magyar költőtriász madaras szóképeiről.³⁸ A másik: feltűnő, hogy Pecz Vilmos, a magyar bizantinológia *állítólagos* megalapozója nem említi tervei között a bizánci és újjörög költészet trópusainak vizsgálatát, jóllehet ha egyáltalán valahol, akkor éppen ennek a másod- és utóvirágzásnak a vizsgálatából lehetne tényleges

³⁶ A négy ismertetés (valójában: annotáció) kiemeli az anyag feldolgozásának teljességét és könnyen áttekinthető elrendezését. H. Ziemer például ezt írja (*Neuer Philologischer Anzeiger*, 1886): „Diese Aufgabe hat der Verfasser mit grosser Schärfe und Klarheit gelöst und gelangt so theils zu Resultaten, die mit den bisherigen Annahmen von der Art des dichterischen Schaffens der Tragiker, von ihrem Charakter übereinstimmen, theils aber durch ihre Neuheit überraschen. [...] Zur vergleichenden Tropik der Poesie hat vorliegende Arbeit bereits den Weg gewiesen und gebahnt. Die vom Verf. gegebene Anregung halten wir für eine so fruchtbare, den von ihm befolgten Grundsatz so billigenswert, dass wir hoffen, sein Vorbild wird andere zur Weiterarbeit in seinem Sinne anregen. Wir empfehlen vor allem die Lektüre dieses bedeutsamen und nützlichen Werkes.” Idézi Hunfalvy Pál 1887-ben, Pecz Vilmos akadémiai ajánlásában.

³⁷ PECZ (1881c) 95.

³⁸ HERMANN (1892/2003).



irodalomtörténeti következtetésekre jutni. Ennek valószínű oka, hogy a bizánci és újjörög irodalom, különösen a költészet kutatása az idő tájt gyerekcipőben járt: hiányoztak a kritikai kiadások és a „segédeszközök”: a szótárak, kézikönyvek, értekezések, tanulmányok.³⁹ A másik ok egyszerűen az lehet, hogy Pecz Vilmost valójában az ókori görög költészet érdekelte, nem a bizánci irodalom, és különösen nem a középkori magyar történelem forrásaiként ismert bizánci elbeszélő források.

Hatalmas szakirodalmi munkásságában ugyanis csak egy nagyon vékony szelet, mindössze öt rövid tanulmány szól a *DAI* (*De administrando imperio*) két, magyarokra vonatkozó helyéről. Az egyik dolgozat tárgya az Árpád-ház X. századi leszármazási táblázata, amely a 40. fejezet végén olvasható ἰστέον ὅτι formulával bevezetett hat mondat két genealógiai problémájára – Liuntis és Tasés helye a családfán – kínál szellemes, de nem bizonyítható megoldást.⁴⁰ A másik négy dolgozat közül az első a *DAI* 38. fejezetében kétszer is előforduló *sabartioiasphaloi* népnév új értelmezését adja *coniecturával* (Σάβαρτ ἢ ἄσφαλοι),⁴¹ a másik három pedig a javasolt megoldást védi újabb érvekkel és némi engedménnyel (Σάβαρτ οἱ ἄσφαλοι).⁴² Korábban úgy tartottam, hogy ez az öt dolgozat az 1896-os millenniumi ünnepségek felfokozott hangulatában született. Az egységes görögsegtudományról kialakított felfogása ismeretében ma azonban úgy vélem, hogy ezek a dolgozatok egyúttal az 1895-ben a budapesti egyetem classica philologia rendes tanárává kinevezett Pecz Vilmosnak a közép-görög filológia, ahogyan néha mondta, a *byzantinistika* irányába tett első lépései is voltak a várnai csatáról szóló bizánci költemény kiadása (1894) után.⁴³ Az első lépések, amelyek egyben az utolsó lépések lettek. Olyan heves támadások érték ugyanis és olyan stílusban, amilyenekre nem volt felkészülve, és valószínűleg kedvét szegték, hogy a történészek által kisajátított kérdések közül később bármihez is hozzászóljon.

Mai szemmel olvasva ezek a dolgozatai veretes magyar nyelven vannak megírva. Némi régies íz érződik ugyan rajtuk, de közel sem olyan nehézkesek, mint Vári Rezső vagy Czebe Gyula dolgozatai. Pecz Vilmos felvetései eredetiek és szellemesek, az érvelése is jól felépített és meggyőző – mindössze kétszer él tekintélyérvvel *ex cathedra*. A vitacikkekben udvarias eleganciával próbálja hártani ellenfelei támadásait. Ugyanez az udvarias elegancia jellemzi egyébként korábbi könyvismertetéseit és bírálatait is. A *DAI* 38. fejezetében előforduló *sabartioiasphaloi* népnévre adott kézenfekvő és érvekkel kellően megtámogatott két megoldása kapcsán számomra csupán egyetlen kérdés maradt megválaszolatlan, nevezetesen, hogy miért nem szerepelnek ezek a javítások a *DAI* kritikai kiadásának *apparatus criticus*ában.

Ezt az öt dolgozatot nemhogy a korai magyar történet kutatói, de még Pecz Vilmos bizantinológussá lett tanítványai, Darkó Jenő és Moravcsik Gyula sem idézték. Mindketten ékesszólóan búcsúztatták mesterüket, mindketten olvasták önéletírását, mindketten tudtak kéziratban maradt munkáiról, de ezek megjelentetését sem szorgalmazták. Valószínűleg egyi-

³⁹ Lásd ehhez egy korábbi kijelentését (PECZ (1878a) 165): „Nem mulaszthatjuk el végül azt, hogy ki ne fejezzük érdekeltségünket Euripides iránt, s ki ne jelentsük, hogy szándékunk belépni e mogorva attikai múzsa habár tizenkilenc bilincscsel elzárt templomába, de csak akkor, ha kezünkben lesz a hozzá való kulcs, *értjük Dindorf készülében lévő szótárát Euripideshez* [kiemelés tőlem – F.Z.], kinek aeschylusi szótára igen kitűnő segédeszköznek bizonyult több nehéz és romlott hely megmagyarázásánál”

⁴⁰ PECZ (1897) 6–10. A kérdéskör kutatástörténetét is részletesen bemutató legújabb tanulmány: JUHÁSZ (2022) 235–253.

⁴¹ PECZ (1896a) 385–389.

⁴² PECZ (1896b) 800–806; PECZ (1898a) 209–221; PECZ (1898b) 494–495.

⁴³ PECZ (1894b); PECZ (1894c) 315–337; PECZ (1894d) 409–413.



köjük sem tartotta Pecz Vilmos hagyatékát, trópuskutatásainak „végső eredményeit” *korszerűnek*, kiadásukat pedig *időszerűnek*.

Az összehasonlító tropika így hát befejezetlen vállalkozás maradt. A kiadásra előkészített kéziratok sorsa ismeretlen, feltehetően elkallódtak. Egy idő után valószínűleg sem a kortársak, sem a tanítványok nem értették, mit kutat Pecz Vilmos a görög költők szóképein, és miért. Átgondolt kutatási terv volt ez, „ifjúkori cél”? „Kiszabott munkaterv” szerint egy „specialis iránynak szolgáló kutatásokban” való elmélyedés? Vagy a görög tragédiákból ismert sorscsapásoktól kizökkent elme rögeszméje, amelyet korábbi érdemeiért a tanítványok szent örületként elnéztek tanítómesterüknek? Az ironikus megjegyzéseken túl az akadémiai pályát befutott tanítványok ítélete lehetett az elsődleges oka annak, hogy a negyvennégy évig tartó munka, „élete főmunkája” hiábavalónak bizonyult: a kéziratok kiadatlanok maradtak, valószínűleg elvesztek.

Moravcsik Gyula „a tanítványi hála és szeretet érzésével” teszi mérlegre Pecz Vilmos „munkás életének” „végső eredményeit”.

„ha következtetése[i] nem is nyújtanak mindig meglepő, új eredményeket, ha a dolog természetéből kifolyólag néha csak más úton ismert tények megerősítésére szorítkoznak, ha a műalkotásban megnyilatkozó költői egyéniség titokzatos világába a merev, logikai kategóriák szerint csoportosított trópusok nem is világítanak be kellő fényvel, az elszórt nagy anyag összegyűjtésével és feldolgozásával Pecz Vilmos olyan gazdag kincsesbányát tárt fel, mely minden későbbi tropikai vizsgálódás számára nemcsak alapul és kiindulópontul, hanem állandó forrásul is fog szolgálni, s akik e kérdést talán más szempontokból kiindulva fogják vizsgálni, mind az ő nagy fáradtsággal és lelkiismeretes pontossággal gyűjtött anyagát fogják felhasználni.”⁴⁴

A XIX. századi német tudományos eredményekből kiinduló kutatás tudományos jellege megkérdőjelezhetetlen, módszertana is *kor-szerű*, saját korának megfelelő. A trópuskutatás mégis zsákutcának bizonyult, a munkának nem akadt folytatója. A kérdés: mit lehet kezdeni a „gazdag kincsesbányával”? Ahogyan korábban már utáltam rá, a gyűjtemény jó kiindulópont lehet a bizánci költők szóképeinek *eseti* vizsgálatához. Ne feledkezzünk meg a didaktikus szempontról sem: igen jól lehet *görögül gondolkodni* tanulni a gyűjteményből. De segítségével jobban megértjük a bizánci grammatikusok magyarázatait és értelmezéseit is, és példatárként szolgálhat a metaforakutatás újabb elméleteihez. Pecz Vilmos kategóriái kimetszenek bizonyos helyeket a görög költészetből, ahol besűrűsödnek a szóképek; ezeket a *polychromián*ak nevezett helyeket külön gyűjtötte. Különleges figyelmet érdemelnek a kettős és hármas szóképek is. A „gazdag kincsesbánya” feltárása, a kigyűjtött szóképek figyelmes átolvasása edzi az elmét, és élesíti a szemet: máshol is könnyebb észrevenni a hibás szóképeket, hiszen, mint tudjuk, már Aristotelész is úgy vélte, egy metafora lehet rossz is. A ’déliab’ a sivatag álma’ metafora például első látásra jónak tűnik, de ha jobban belegondolunk, mégsem jó.⁴⁵ Erős-

⁴⁴ MORAVCSIK (1926) 159 sk.

⁴⁵ „A sivatag álmát a költészetben és a fizikában úgy hívják: délibáb.” (Móra F.: *Kettőshatár*); előzménye talán ’a délibáb a pusztá álma’: „A fata morgana az, a fantasztikus délibáb, a pusztá álmai elmúlt dicsőségéről.” (Jókai M.: *Kelet királynéja*).



nek erős, mégsem szép „az esztétika emlőin nevelődött filológus-gárda” kép.⁴⁶ A. F. Potttnak „a nyelvek rengeteg birodalmában *hatalmas szárnyakkal* majd ide, majd oda röppenő szelleme” nekem határozottan rossznak tűnik.⁴⁷

Ha az összehasonlító tropika zsákutcának bizonyult is, ne feledjük, hogy a módszer maga, egy adott *corpus* valamilyen szempont szerinti átvizsgálása, majd a kigyűjtött anyag elrendezése és az abból levont következtetések értelmezése Pecz Vilmos tanítványainak műveiben tovább élt, így Darkó Jenőnél (A magyarokra vonatkozó néprévek a bizánczi íróknál) és Moravcsik Gyulánál (Byzantinoturcica. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai), majd az ő nyomvonalukon haladóknál (Avarica). Nem lehet véletlen az sem, hogy Pecz Vilmos egykori tanszékének legújabb költője során Pecz Vilmos bekeretezett, „hivatalos” portréját a görög tanszékéről az Eötvös Collegium igazgatója mentette ki a kidobásra ítélt, avított kacatok közül, és függesztette ki a Collegium egyik folyosójának falára.

BIBLIOGRÁFIA

- ÁBEL J. (1882). Pecz Vilmos: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Míveltségtörténeti és költészeti szempontból. Adalék a költészet összehasonlító tropikájához. *EPhK*, 6: 865–874.
- ÁBEL J. (1887). A kisebb görög tragikusok trópusai míveltségtörténeti és költészeti szempontból. Adalék a költészet összehasonlító tropikájához. *EPhK*, 11: 93.
- BENEDICTY, R. (1962). Die literarische Tätigkeit von Gyula Moravcsik. *AAHung*, 10: 295–313.
- BORÓKAY Zs. (2022). Frankföldről a pesti polgárságig: Pecz Samu családi gyökerei. *Turul*, 95: 158–169.
- BORZSÁK I. (1981). *Ábel Jenő. A múlt magyar tudósai*. Budapest.
- BORZSÁK I. szerk. (1985). *Görög történeti chrestomathia*. (1960; 1985⁶) Budapest.
- DARKÓ J. (1925). *Pecz Vilmos r. t. emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek XVIII. 18. Budapest.
- ERLER, M. Hrsg. (1891). *Friedrich Lübker's Reallexikon des classischen Alterthums für Gymnasien*. 7., verbesserte Auflage. Leipzig.
- FARKAS Z. (2011a). Czebe Gyula (1887–1930) emlékezete. *AntTan*, 55: 118–124.
- FARKAS Z. (2011b). Gyóni Mátyás (1913–1955) emlékezete. *AntTan*, 55: 125–133.
- FARKAS Z. et alii (2011). Czebe Gyula élete dokumentumokban. In: HORVÁTH L. – LACZKÓ K. – TÓTH K. – PÉTERFFY Á. (szerk.), *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*. Budapest, 463–552.
- GERBER, G. (1871–1873–1874). *Die Sprache als Kunst I–II.1–2*. Bromberg.
- HERMANN O. (1892/2003). *Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága*. Válogatta, sajtó alá rendezte Schelken Pálma. Az utószót Kósa László írta. Budapest.
- JUHÁSZ E. (2021). Moravcsik Gyula leveleinek kiadása elé. *AntTan*, 65: 133–135.
- JUHÁSZ E. (2022). Tas. *AntTan*, 66: 235–253.
- KOVÁCS I. G. – TAKÁCS Á. (2018). *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai a két világháború közötti magyar tudáselitben I: a protestáns felekezeti-művelődési alakzatokhoz tartozók ősfái*. Budapest.

⁴⁶ DARKÓ (1925) 18: „az ókori remekművek aesthetikai emlőin nevelkedett, elfogult philologus-gárda csak nehezen tudott beleilleszkedni a Niebuhr által kijelölt útvonalba”.

⁴⁷ PECZ (1890a) 18 / 338.



- KRÄHLING, E. (2011). Der Nachlass von Gyula Moravcsik in der Handschriftenabteilung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. *AAHung*, 51: 187–198.
- LÉVI-STRAUSS, C. (2003). *Szomorú trópusok. (Tristes Tropiques 1955)* Ford. Örvös Lajos. Budapest.
- MARÓT K. (1943). A klasszika-filológia mai állása Magyarországon. *Szellem és Élet*, 6: 51–71.
- MORAVCSIK GY. (1926). Pecz Vilmos (1854–1923). *EPhK*, 50: 158–167.
- PECZ, W. (1877). Systematische Darstellung der Proportionstropen bei Sophocles. *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, 28: 721–736.
- PECZ V. (1878a). Rendszeres tárgyalása Aeschylus és Sophocles tropusainak, különös tekintettel az aránytropusokra. *Nyelvtudományi Közlemények*, 14: 95–165 (= PECZ V. (1877): *Rendszeres tárgyalása Aeschylus és Sophocles tropusainak, különös tekintettel az aránytropusokra*. Budapest.)
- PECZ V. (1878b). Egy új (sic) latin mondat. *Magyar Tanügy*, 7: 366–374.
- PECZ V. (1881a). *Latin verstan és prosodia*. Budapest.
- PECZ V. (1881b). Latin verstan és prosodia. *EPhK*, 5: 313–317.
- PECZ V. (1881c). *Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival műveltségtörténeti és költészeti szempontból. Adalék a költészet összehasonlító tropikájához. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből X. 6.* Budapest.
- PECZ V. (1882). Az újgrammatikai irány és a pszichológiai momentum a mondatban. *EPhK*, 6: 634–645.
- PECZ V. (1883). *Görög mondat. A gymnasiumok felső osztályai számára*. Budapest.
- PECZ, W. (1886). *Beiträge zur vergleichenden Tropik der Poesie. Erster Theil: Systematische Darstellung der Tropen des Aeschylus, Sophocles und Euripides miteinander verglichen und in culturhistorischer und poetischer Rücksicht behandelt.* Berliner Studien für classische Philologie und Archäologie III. 3. Berlin.
- PECZ V. (1889). *A görög tragoedia*. Görög és római irodalomtörténeti munkák. Budapest.
- PECZ V. (1890a). *Emlébeszéd Pott Frigyes Ágoston külső tagról.* A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszések VI. 10. Budapest.
- PECZ, W. (1890b). System einer Syntax nach den Kategorien der Satztheile und Sätze. *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*, 36: 381–387.
- PECZ V. (1891). Az analógia a görög szavak képződésében. In: *Hunfalvy-Album*. Budapest, 228–233.
- PECZ V. (1894a). Az analógia az újjörög szavak képződésében. *EPhK*, 18: 22–34.
- PECZ V. (1894b). *Paraspondylos Zotikus költeménye a várnai csatáról.* Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. 4. Budapest.
- PECZ V. (1894c). Zotikus költeménye a várnai csatáról. *Századok*, 28: 315–337.
- PECZ V. (1894d). Hierax a várnai csatáról. *Századok*, 28: 409–413.
- PECZ, V. (1895). John Ries: Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch. Marburg 1894. *Nyelvtudományi Közlemények*, 25: 82–85.
- PECZ V. (1896a). A magyarok ősi neve Konstantinos Porphyrogenetosnál. *EPhK*, 20: 385–389.
- PECZ V. (1896b). Még egyszer a magyarok ősi nevééről Konstantinos Porphyrogenetosnál. *EPhK*, 20: 800–806.
- PECZ V. (1897). Adalék Árpád családjának genealogiájához. *EPhK*, 21: 6–10.
- PECZ V. (1898a). A magyarok ősi nevééről Konstantinos Porphyrogenetosnál. (Harmadik közlemény.) *EPhK*, 22: 209–221.
- PECZ V. (1898b). Még egy pár szó a Σαβρατοισφαλοι kérdéséhez. *EPhK*, 22: 494–495.
- PECZ V. (1902). *Télffy Iván lev. tag emlékezete.* A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszések XI. 3. Budapest.
- PECZ V. szerk. (1902–1904). *Ókori lexikon I–II.* Budapest. (Reprint I–IV, 1984.)



- PECZ V. (1905). *A classica philologia jövője tekintettel hazai viszonyainkra*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XIX. 5. Budapest.
- PECZ V. (1909). Az irodalmi nyelv kérdése a mai görögöknél. *EPhK*, 33: 1–16.
- PECZ V. (1910). *Emlékbeszéd Krumbacher Károly k. tagfelett*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek XV. 2. Budapest.
- PECZ V. (1912). Az ó- és újjörög philologia kapcsolatáról. *EPhK*, 36: 60.
- PECZ, I. (1913). Συγκριτική τροπική της ποιήσεως τῶν ἐγκρίτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Οἱ τρόποι τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, τοῦ Πινδάρου, Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ποιητικὴν καὶ παραβαλλόμενοι πρὸς ἀλλήλους. Budapest.
- RITÓÓK Zs. (1993). *Ponori Thewrewk Emil*. A múlt magyar tudósai. Budapest.
- SPIRKÓ L. (1883). Pecz Vilmos: Görög mondattan. A gymnasiumok felső osztályai számára. Budapest 1883. *EPhK*, 7: 1021–1029.
- SZILÁGYI J. Gy. (1984). „Mi, filológusok”. *AntTan*, 31: 167–197.

Összeférhetlenségi nyilatkozat. A szerző mint egyben szerkesztő a kézirat bírálatainak folyamatában nem vett részt.

SUMMARY

The paper provides an overview of the life, academic career and oeuvre of the Hungarian classical philologist, Vilmos Pecz (1854–1923). Pecz collected, categorized and interpreted the poetic devices (τρόποι) of the classical Greek poets, with special emphasis on the so-called 'Proportionstropen', i.e. a certain type of the figurative or metaphorical uses of words or expressions. Although his effort was considered a dead end by his contemporaries and posterity, the collections which were published may serve as a useful repository for a new generation of the researchers of metaphors.

Keywords: Hellenology, Byzantine Studies in Hungary, Proportionstropen, metaphor, allegory

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

